

TEMATIKUS ELŐADÁS 3. A KÉSŐ ANTIK PANNONIA RÉGÉSZETE ÉS A KORAI KERESZTÉNYSÉG

Kurzus kód: BTR-DK-703

PPKE BTK-DHI

Oktató: dr. Vass Lóránt, PPKE BTK, Régészettudományi Intézet

A kurzus leírása: Az előadás Pannonia késő római korának régészetébe nyújt betekintést a régi és a legújabb kutatási eredmények tükrében. Kitüntetett helyet foglal el benne a korai kereszténység kérdésköre, ennek történeti és régészeti aspektusa, illetve a történeti és régészeti források közötti feszültség problematikájának megvitatása. Az előadás elsősorban a kutatásban toposzként rögzült módszertani és értelmezéssel problémákra reflektál, és inkább kérdéseket semmint egyértelmű válaszokat fogalmaz meg. Az előadás az alábbi témák köré épül:

1. **Bevezetés:** fogalmak, kutatástörténet, szakirodalom ismertetése, a késő római kor kronológiai határai, a kutatás főbb irányvonalai
2. **Történeti kitekintés:** Pannonia létrejöttének és fejlődésének főbb irányvonalai, mozgatórugói, a tartomány geopolitikai és természetföldrajzi jelentősége, Pannonia története a késő császárkorban
3. **A késő római kor főbb jellemzői:** Pannonia késő római korának története, a tartomány jelentősége a birodalmi kontextusban. Hanyatlás vagy virágkor?
4. **A hadsereg és a tartomány:** a tartomány katonai jelentősége, katonai építészet, stratégia, limes. Hatékonyság és gyengeség.
5. **A tartomány társadalmi, etnikai összetétele a késő római korban:** elit és köznép, hivatalnokok, önreprezentáció, villagazdaságok, az elit anyagi kultúrája (Seuso-kincs)
6. **Késő római települések és gazdaság:** városok, falusias települések, refugiumok
7. **Temetkezés a késő római kori Pannoniában:** a temetők topográfiája, értelmezési lehetőségek, település és temető kapcsolata, halotti kultusz stb.
8. **A késő római kor anyagi kultúrája Pannoniában:** kisleletek, kerámia, üvegek, műhelyek, logisztika, termelés stb.
9. **Korai kereszténység Pannoniában:** források és régészeti valóság, közösségek és fejlődésük
10. **A korai kereszténység kultikus terei:** bazilikák, kápolnák, sírkamrák, temetők
11. **A korai kereszténység tárgyi emlékei:** tárgyak, szimbólumok, értelmezési nehézségek
12. **Kontinuitás?** A római (szellemi, kulturális, „etnikai”) továbbélés problémája.

**Illetve alkalmanként (az idő és az aktuális tematika függvényében) múzeumlátogatás
(Magyar Nemzeti Múzeum, BTM Aquincumi Múzeum)**

KÖTELEZŐ IRODALOM

Kovács, P.: *Pannonia története a késő római korban*, Budapest 2019.

Mócsy, A.: *Pannonia a késői császárkorban*, Budapest, 1975.

Nagy, L.: *A krisztianizáció mint történeti folyamat elemzésének módszertani problémái a Kr. u. 3–5. századi Pannoniában*. In: Fazekas, F., Fedeles, T., Nagy, L. (szerk.), *Évszázadok forrásaiban. Keresztényüldözés – Krisztianizáció – Egyház*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2019, 11-30.

Szabó, M. – Borhy, L.: *Magyarország története az ókorban: Kelták és rómaiak*, Budapest, 2015.

Tóth, E. ; Vida, T (szerk.) : *Szent Márton és Pannonia. Kereszténység a római világ határán*, Pannonhalma-Szombathely, 2016.

Visy, Zs. (szerk./ed.): *A Seuso-kincs és Pannonia. Magyarországi tanulmányok a Seuso-kincsről*. The Seuso Treasure and Pannonia. Scientific Contributions to the Seuso Treasure from Hungary. I. kötet/Vol. 1. Régészet/Archaeology, PTE Régészeti Tanszék, Pécs, 2013.

ÁLTALÁNOS KÖNYVÉSZET

Alföldi, A.: *Keresztény császárok, pogány Róma*, Budapest, 2006.

B. Vágó, E.; Bóna, I, *Die Gräberfeld von Intercisa I. Der spätrömische Südostfriedhof*. Budapest, 1976.

Balázs, P.; Csapláros, A.; Sosztarits O. (szerk.): *A savariai Isis szentély I. Isis savariai otthona - kiállítási katalógus*. Sistrum - Serie a. No. 1. , Szombathely, 2013.

Christie, N., *The survival of Roman settlement along the middle Danube: Pannonia from the fourth to the tenth century AD*. Oxford Journal of Archaeology, 11/1-3, 1992, 317-339.

Dévai, K.: *Glass Vessels from Late Roman Times Found in Pannonia*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 67 (2016), 255–286.

Dévai, K.: *Késő római pohárformák Pannoniában*. Archaeológiai Értesítő 141, 2016, 109-121.

Fülep F., *Sopianae. Roman cemeteries on the territory of Pécs*. Fontes Archaeologici Hungariae Budapest 1977.

Gáspár, D.: *Pannonia kereszténysége*, I. kötet, Budapest 2009.

Hárshegyi, P. – Ottományi, K.: *Imported and Local Pottery in Late Roman Pannonia*, LATE ANTIQUE ARCHAEOLOGY 10, 2013, 471-528.

Heinrich-Tamáska, O. (Hrsg.): *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*. Castellum Pannonicum Pelsonense 2, Budapest-Leipzig-Keszthely-Rahden/Westphalen 2011.

Heinrich-Tamáska, O. (Hrsg.): *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*. Castellum Pannonicum Pelsonense 3. Rahden 2011.

Heinrich-Tamáska, O.; Krohn, N.; Ristow, S. (Hrsg.): *Christianisierung Europas. Entstehung, Entwicklung und Konsolidierung im archäologischen Befund. – Christianisation of Europe: Archaeological evidence for it's creation, development and consolidation*. Internationale Tagung im Dezember 2010 in Bergisch Gladbach. Regensburg, Schnell&Steiner, 2012.

Istenič, J., *Poetovio, zahodna grobišča. Grobne celote iz Deželnega Muzeja Joanneuma v Gradec / Poetovio, the Western cemeteries. Grave-groups in the Landesmuseum Joanneum*, Graz, Katalogi in monografije, Narodni Muzej Slovenije, Ljubljana 1999-2000.

Kovács, P. (szerk.): *Fontes Pannoniae Antiquae in Aetate Tetrarcharum I. (A.D. 285-305). Az ókori Pannonia forrásai az első tetrarchia korában (Kr. u. 285-305)*. Budapest, 2011.

Lányi, V., *Die spätantiken Gräberfelder von Pannonien*, In: Acta Archaeologica Hungarica 24., 1972, p. 53–214.

Lányi, V., *Temetkezés*. In: Pannonia régészeti kézikönyve. Szerk. Mócsy A., Fitz J. Budapest, 1990. p. 243–250.

Magyar, Zs.: *Késő császárkori sírépületek Pannoniában*, In: Archaeologiai Értesítő 137, 2012, p. 125–144.

Mócsy, A. (szerk.): *Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod*, Budapest 1981, 169-221.

Mócsy, A.: *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danubian Provinces of the Roman Empire*, London and Boston, 1974.

Mócsy, A.: Pannonia törzsi arisztokráciája a késő római korban. The Celtic Tribal Aristocracy of Pannonia in the Late Roman Era, in: *A Seuso-kincs és Pannonia. Magyarországi tanulmányok a Seuso-kincsről*. The Seuso Treasure and Pannonia. Scientific Contributions to the Seuso Treasure from Hungary. I. kötet/Vol. 1. Régészet/Archaeology, PTE Régészeti Tanszék, Pécs, 2013, 107-111.

Nádorfi, G.: Előzetes jelentés a szabadbattyáni késő római kori épület feltárásáról. Preliminary Report on the Excavation of the Late Roman Building at Szabadbattyán., in: *A Seuso-kincs és Pannonia. Magyarországi tanulmányok a Seuso-kincsről*. The Seuso Treasure and Pannonia. Scientific Contributions to the Seuso Treasure from Hungary. I. kötet/Vol. 1. Régészet/Archaeology, PTE Régészeti Tanszék, Pécs, 2013, 112-138.

Nagy, L.: *Az óbudai ókeresztény Cella Trichora a Raktár utcában*. (Az Aquincumi Múzeum 1930. évi ásatásai.), Budapest 1931.

Nagy, L.: *Die Lage der Erforschung des frühen Christentums in Ungarn im Spiegel eines neuen Projekts*. In: Renate Johanna Pillinger: *Neue Forschungen zum frühen Christentum in den Balkanländern*. Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse 484 – Archäologische Forschungen 26, Wien, 2015, 19-36.

Nagy, L.: *Pannoniai városok, mártírok, ereklyék. Négy szenvedéstörténet helyszínei nyomában*. Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 1. Pécs, 2012.

Nagy, L.; Hudák, K.: *Megfestett mennyország. Barangolás a pécsi ókeresztény temetőben*. Pécs, 2005. /A Fine and Private Place. Discovering the Early Christian Cemetery of Sopianae. Pécs, 2005. Második bővített kiadás: Pécs, 2009.

Nagy, T.: *A pannoniai kereszténység története a római védőrendszer összeomlásáig*. DissPann II/12. Budapest, 1939.

Pannonia régészeti kézikönyve (Mócsy A – Fitz J. szerk), Budapest, 1990.

Póczy, K.: *A pannoniai késő császárkori múmiatemetkezések néhány tanulsága*, Budapest Régiségei 32, 1998, 59-75.

Póczy, K.: *Újabb aquincumi múmiasír (Ein neues Mumiengrab aus Aquincum)*, Archaeológiai Értesítő 91, 1964, 176-191.

Salamon, Á.; Barkóczi L.: *Régészeti adatok Pannonia késő római periodizációjához (376-476)*, Archaeológiai Értesítő 105, 1978, 189-205.

Soproni S.: *Der spätromische Limes zwischen Esztergom und Szentendre*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 15–81.

Sulpicius Severus: *Szent Márton élete*, Pannonhalma, 1998.

Szabadváry, T.: *Collectio Christiana: a Magyar Nemzeti Múzeum ókeresztény vonatkozású iparművészeti emlékei*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2018.

Tóth, A., J.: *Ünnepek a keresztény és pogány kor határán*, Budapest, 2017.

Tóth, E.: *Pannonia történetének problémái*. Antik Tanulmányok 23, 1976, 114-126.

Tóth, E.: *Vitás kérdések Pannonia 4. sz. történetében II. Arrianis*. Antik Tanulmányok 28, 1981, 219-229.

Tóth, E.: *Vitás kérdések Pannonia 4. századi történetében I., Contra Acinco et Bononia.* Antik Tanulmányok 27, 1980, 131-137.

Tóth, E.: *A pogány és keresztény Sopianae. A császárkultusz-központ Pannonia Inferiorban, valamint a pogány és keresztény temetkezések elkülönítésének lehetőségéről,* In: *Specimina Nova* 20, 2006, p. 49-102.

Tóth, E.: A Seuso-kincs: egy Észak-pannoniai ezüstkincs. The Seuso treasure: a Silver Hoard from North-Pannonia, in: *A Seuso-kincs és Pannonia. Magyarországi tanulmányok a Seuso-kincsről.* The Seuso Treasure and Pannonia. Scientific Contributions to the Seuso Treasure from Hungary. I. kötet/Vol. 1. Régészet/Archaeology, PTE Régészeti Tanszék, Pécs, 2013, 64-79.

Tóth, E.: *Ókeresztény ládikaveretek Ságvárról,* In: *Folia Archaeologica* 44, 1995, p. 107-149

Tóth, E.: *A pannóniai késő római besimított kerámia eredetéről.* In: Molnár István Múzeum Kiadványai 3. - Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában. Székelykeresztúr, Molnár István Múzeum, 2010, 293-320.

Visy Zs., *Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in Niederpannonien, in: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches,* Passauer Universitätschriften zur Archäologie, Espelkackmp, 1994, 421–449.

Visy, Zs. (ed.): *The Roman Army in Pannonia an archaeological guide of the ripa Pannonica,* Budapest: Teleki László Foundation, 2003.

Visy, Zs. A késő római vidéki települések szerepe és jelentősége Valeriában. The Role and Significance of the late Roman Rural Settlements in Valeria, in: Visy, Zs. (szerk./ed.): *A Seuso-kincs és Pannonia. Magyarországi tanulmányok a Seuso-kincsről.* The Seuso Treasure and Pannonia. Scientific Contributions to the Seuso Treasure from Hungary. I. kötet/Vol. 1. Régészet/Archaeology, PTE Régészeti Tanszék, Pécs, 2013, 35-48.

Visy, Zs., *Pannoniai késő római „belső erődök”.* *Archaeológiai Értesítő* 143, 2018, 233-246.

Zsidi, P.: *Gräberfelder und Bestattungsorte in der Topographie von Aquincum.* Budapest Régiségei 47, 2014, 79-96.